

WESTERSE WAARDEN DOOR SHAKESPEARE BELICHT

Henk E.S. Woldring, *Westerse waarden door Shakespeare belicht*, Thijmgenootschap, Nijmegen: Valkhof Pers, 2002, 179 p., € 15,50 (ISBN: 90-5625131-7).

Shakespeares werk werd geschreven in de vroeg-moderne tijd toen verscheidene decisieve ontwikkelingen in de westerse cultuur zich begonnen af te tekenen. Het ligt dan ook voor de hand dat vele waarden van onze cultuur in dat werk weer-spiegeld worden. In een interessante en vlot leesbare studie gaat Henk E.S. Woldring, hoogleraar politieke filosofie en lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal in Nederland, dieper in op de westerse waarden zoals ze door Shakespeare belicht worden. Het gaat uitdrukkelijk niet om een literatuur- of theaterwetenschappelijke benadering. Woldring wil “filosofisch reflecteren” op de “waarden, de realisering en de bedreiging” in een aantal stukken van Shakespeare. Met opzet kiest de auteur een aantal stukken die duidelijk met de erfenis van vier culturele tradities te maken hebben: de Griekse, Romeinse, joodse en christelijke.

Woldring exploreert hoe een aantal waarden zoals liefde, vriendschap en rechtvaardigheid, de rechtsorde, tolerantie ten overstaan van vreemdelingen in de diverse toneelstukken uitgewerkt worden. Deze waarden worden ook voortdurend door allerlei krachten bedreigd en dit leidt tot het tragische karakter van de drama's. Shakespeares tragische personages vertegenwoordigen bepaalde morele of politieke waarden maar komen in een situatie terecht waarin het nastreven van die waarden op een mislukking uitloopt. Woldring meent dat Shakespeare de omgang met en de bedreiging van die waarden zo indringend in beeld brengt dat zijn werk als vanzelf leidt naar reflectie over die waarden. Wat de filosofie doet door middel van analyse en argumentatie, doet de literatuur door middel van de creatieve verbeelding. Woldring zegt het niet, maar hij schijnt te impliceren dat Shakespeares werk - “art in action,” zoals hij dit noemt, in de zin van de actieve creativiteit van de kunstenaar en van de inwerking op de lezer/toeschouwer - de filosofie overtreft. Woldring beoogt echter een vruchtbare wisselwerking want hij bespreekt Shakespeares stukken in samenhang met teksten van Aristoteles, Cicero, Machiavelli.

Twee drama's, *Troilus en Cressida* en *Timon van Athene*, zijn gesitueerd in de Griekse Oudheid. In *Troilus en Cressida*, dat een cynische kijk op oorlog en liefde geeft, kan de hoofdthematiek samengevat worden als: “wellustige liefde (tussen Paris en Helena) leidt tot oorlog en de oorlog brengt instabiele liefde voort of

liefde zonder trouw (*Troilus en Cressida*)” (p. 23). Maar de klemtoon in Woldrings bespreking ligt op de botsing tussen persoonlijk inzicht en groepsdwang. Zowel Ulysses als Hector geloven in een sociale en morele orde. Hector vindt dat Helena terug naar haar echtgenoot moet maar hij kan niet op tegen de morele en militaire dwang van de Priamus-clan. Ook al is *Troilus en Cressida* een minder populair stuk, zeer bekend is de speech van Ulysses over de orde in de natuur en de kosmos. Met Lars Engle stelt Woldring dat het spreken van Ulysses en Hector over de kosmische orde weinig zeggingskracht moet hebben, want hun rationele inzichten worden uiteindelijk bepaald door gefixeerde oorlogsdoelen.

In *Timon van Athene*, gesitueerd in de stad Athene in een periode van politiek en moreel verval, blijkt de hoofdfiguur niets te weten van het onderscheid dat Aristoteles maakte tussen verschillende soorten vriendschap. Aristoteles, voor wie de begrippen *agathos* en *arete* betrekking hebben op iemands persoonlijke kwaliteiten en deugden ter realisering van het goede leven in de politieke gemeenschap, meent dat ook de deugd van vriendschap van groot belang is voor de samenleving. In het Athene dat Shakespeare schetst ontbreekt het veel burgers aan zorg voor het algemene welzijn. In die situatie missen ook vriendschappen elk moreel gehalte. Bovendien is ook de invloed van het scepticisme, waardoor morele oordelen als het ware opgeschort worden, sterk voelbaar.

Na deze ‘Griekse’ stukken bespreekt Woldring niet minder dan vier ‘Romeinse’ tragedies: *Coriolanus*, *Julius Caesar*, *Antony en Cleopatra* en *Titus Andronicus*. In *Coriolanus* waarin allerlei politieke thema’s zoals de tegenstelling tussen rijk en arm, het verzet tegen tirannie en het manipuleren van het volk aan de orde zijn, beklemtoont Woldring dat de hoofdfiguur, in strijd met zijn eigen natuur, uiteindelijk kiest voor “de natuurlijke orde van recht, vrede en harmonie”, een keuze die zijn ondergang betekent. De bij uitstek politieke tragedie *Julius Caesar* analyseert Woldring geheel in termen van de filosofische denkrichtingen uit de Oudheid. Marius Brutus is een aanhanger van de Stoa en Cassius is een aanhanger van Epicurus. Marcus Antonius blijft een opportunist, terwijl Cicero zich een filosoof toont die beïnvloed is door Plato en Aristoteles (p. 84). Hoewel *Antonius en Cleopatra* zich tegen de achtergrond van de grote wereldpolitiek afspeelt is het natuurlijk allereerst een liefdestragedie. Het is vooral in de motieven voor zelfdoding dat Woldring filosofische elementen detecteert. Antonius is beïnvloed door de Stoa maar doorslaggevend in het valse bericht van Cleopatra’s dood: de bezittende liefde is nu gevende liefde geworden.

Shakespeares meest uitgesproken bloed- en wraaktragedie, *Titus Andronicus*, is in het Oude Rome gesitueerd maar heeft verder nauwelijks enige historische

aanknopingspunten. Centraal staat de botsing tussen de barbaren en de Romeinen, maar zoals Woldring ook terecht opmerkt, toont het stuk vooral hoe de barbarij van binnen uit de samenleving aanvreet.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan *De koopman van Venetië*. In Woldrings lezing richt Shakespeare zijn pijlen hier vooral op een gedegenereerd christendom.

Voor wie vertrouwd is met de Shakespeare-literatuur bevat Woldrings tekst uiteraard bekend materiaal en soms ook een veeleer parafraserende weergave van het besproken stuk. Het geheel van deze studie biedt echter een interessante explorerende toetsing van Shakespeare aan een aantal "westerse waarden" en opvattingen. Men kan zich wel vragen stellen bij de keuze van de toneelstukken. Als het echt gaat om de "westerse waarden" zoals de titel aangeeft, dan is het bevreemdend dat er vooral stukken gesitueerd in de Oudheid behandeld worden. Het ligt bijna voor de hand dat een stuk als *Hamlet* met zijn bewust denkende Renaissance-prins als hoofdfiguur, hier een centrale plaats zou innemen. Of *King Lear*; dat gesitueerd is in een heidense wereld maar christelijke waarden vertolkt. Woldrings selectie heeft wellicht veel te maken met zijn eigen belangstellings-sfeer.

Jozef DE VOS